

liturgia-vajadustele ja maitsele) ehk tahtmatult taunima kipuvad. Viimased jäävad siiski juba selgesse vähemusse ega kahjusta kuigivõrd suurepäraselt kogumikku kui tervikut. Tervikut, mille ülesehitus on igati loogiline, kus artiklid omavahel kenasti haakuvad, uusi seoseid loovad ning kirikukunsti jätkuvaks uurimiseks inspiratsiooni pakuvad.

Lõpetuseks võiks öelda, et artiklite kogumiku *Art and the Church / Kunst und Kirche* puhul pole kindlasti tegemist ainult traditsioonilise kunstiajaloolastele mõeldud raamatuga: arhitektuur ja kunst representeerivad ühiskonna mentaalseid ja sotsiaalseid püüdlusi; kujutav kunst kirikus ja kiriku ruumikujundus vahendavad kristliku kiriku kui institutsiooni ambitsioone; kiriku vorm ja struktuur kajastavad aastasade jooksul kujunenud sümbolite süsteemi, see omakorda maailma ja ühiskonna hierarhilist struktuuri; kirikuhoonel ja selles leiduval kunstil võib olla mälestuste hoidmise, õpetussõnade jagamise ja mitmeid muid funktsioone jne. Lühidalt – kogumikku on hulgaliselt koondatud ka teistele teadusdistipliinidele huvipakkuvat informatsiooni ning seda omaala parimatelt spetsialistidelt Baltikumist, Põhjamaadest, Poolast, Saksamaalt ning Ameerika Ühendriikidest.

TIINA-MALL KREEM

Magnus Mörner & Stefan Östergren, *Carl Mörner af Tuna 1605–1665, sin ätts förste svensk*, Skrifter utgivna av Mörnerska Släktföreningen III (Skara: Mörnerska släktföreningen, 2007), 171 lk. ISBN 9789163312557.

Vaadeldava raamatu on kirjutanud Göteborgi Ülikooli emeriitprofessor Magnus Mörner koos Stefan Östergreniga käsitlemaks üht oma esivanemat Carl Mörnerit, kes oli Rootsi riigimees meie jaoks nn Rootsi ajal. Seega võiks raamatu kangelane ka meie lugejaskonna tähelepanu pälvida, seda enam, et Magnus Mörneri hiljuti lahkunud abikaasa Aare Ruth Mörner oli pärit Eestis laialt tuntud Puhkide perekonnast ning oli valitud ka Tartu Ülikooli auliikmeks.¹

¹ Magnus Mörneri ja ta abikaasa kohta ilmus hiljuti eraldi raamat: *Varje dag... sextio år av lycka. Till minnet av Aare R. Mörner (1926–2008)*, Utgivare Magnus och Henrik Mörner (Printed in Hungary, 2008).

Monograafia esimene peatükk annab ülevaate Mörnerite suguvõsa ja perekonna varasemast ajaloost. On teada, et suguvõsa pärineb Brandenburgist, kus Mörnerite perekonnanimi esineb juba 1298. aastast alates. Aastast 1359 on teada kolme püstise tammelehega suguvõsa vapp, mis viitab sellele, et tegemist on aadlisuguvõsaga. 1460. aastatest on suguvõsa esiisana teada keegi Hans Mörner, kelle poega Ludvigit loetakse hilisema suguvõsa esiisaks. Ludvigi pojapoeg Otto Helmer oli see, kes koos venna Berndt Dietrichiga rändas 1596. aastal Brandenburgist Rootsi. Ta abiellus Saksimaalt pärit Maria von der Grünauga ja sellest abielust sündiski 1605. aastal poeg Carl, kes on vaadeldava monograafia peategelane.

Carl Mörneri tulevast tegevust mõjutas see, et ta isa Otto Helmer Mörner võeti Rootsi riigi teenistusse kõigepealt diplomaatilistes ülesannetes, seejärel aga Turu asehaldurina (aastatel 1606–09). Diplomaadina oli tema suurimaks saavutuseks osalemine Viiburi lepingu sõlmimisel “segaduste aega” üleelava Venemaaga 1609. aastal. Aastatel 1602–10 sai Saksamaalt tulnud aadlimees maade donatsioonide, nende seas kesksena Tuna *säteri* (põldudega mõis) Österbottenis, mis jäi pärandiks ka poeg Carlile. Alates 1600. aastast oli Otto Helmer Mörner Rootsi valitseja Karl IX õuemarssal. Karjääri tegi ka Otto Helmeri vend ehk Carl Mörneri onu.

Carl Mörner kasvas üles koos oma onupoja Gustaf Adolfiga. Aadli tavade kohaselt saadeti noorukid õpireisile Euroopasse, mille jooksul peatuti õpinguteks Leideni ülikoolis. Järgnevalt õppis Carl Uppsala ülikoolis teoloogia ja loogika professori juures, kirjutades kaks loogika-alast disputatsiooni, seejärel sõitis Hollandisse, kus teenis kõigepealt sõjaväelise iidoli Oranje Mauritzi juures, seejärel pühendus õpingutele Hollandi ja Prantsusmaa ülikoolides. Olles 1630. aastal tagasi Rootsis, sai temast kuningas Gustav II Adolfi kammerjunker ning ta võitles koos kuningaga ka Lützeni lahingus 6. novembril 1632. Sügavas udus toimunud lahingus oli ta üks viimaseid, kes nägi kuningat elusana ja seejärel kulutas koos teistega umbes kaks tundi, et leida kuninga surnukeha laibavirna alt.

1634. aastal nimetati Carl Mörner Svea õuekohtu assessoriks. Kahe aasta pärast abiellus ta tuntud riigimehe Lindorm Ribbingi tütre Mariaga ja 1639. aastal tõsteti ta kammernõuniku ametisse. Riigimehe karjäär jätkus kubernerina (*landhövding*) ametiga Viiburis alates 1641. aastast, seejärel 1645. aastal Ingerimaa ja Käkisalmi lääni kindralkubernerina esialgse keskusega Nevanlinnas (Nyenis). Sellesse valdusalasse kuulusid ka Narva ja Ivangorod. Kuna osa selle haldusüksuse rahvast olid isurite ja vadjalaste kõrval venelased, õppis Carl Mörner kõnelema ka vene keelt. Olnud üpris tegev Baltikumile olulisel ametikohal, lahkus Mörner sellelt 1651. aastal

Tartu Õuekohtu presidendiks. Juba 1653 tõstis kuninganna Kristina ta vabahärra tiitliga kõrgaadlisse ja riiginõunikuna kuulus ta riigi tähtsaimate ametnike hulka.

Ameti tõttu Tartu Õuekohtus sai Mörner osaleda Riiginõukogu töös ainult ühe korra – seoses Venemaa rünnakuga Rootsi vastu Baltikumi aladel 1656. aastal Rootsi põgenedes. Vaadeldavas raamatus on eraldi peatükk Riiginõukogu tööst sel ajal. Rootsi jaoks oli see raske sõdade periood, milal Riiginõukogu töös domineerisid välispoliitilised probleemid. Seetõttu on ka vaadeldav peatükk huvipakkuv laiemalt kui ainult ühe riigimehe tegevuse kirjeldusena. Selgub, et välispoliitilistes aruteludes oli riiginõunik Carl Mörner rahupoliitika pooldaja, kes püüdis konflikte tasandada, eriti suhetes Brandenburg-Preisiga ja võitlustes Taaniga.

Eraldi peatüki vaadeldavas raamatus moodustab käsitlus Carl Mörnerist Göta Õuekohtu liikmena. Ta ei soovinud sõjast laastatud Liivimaale tagasi pöörduda ja eelistas jääda elama Jönköpingisse, kus sai Svea Õuekohtu kõrval tähtsuselt teise Göta Õuekohtu liikmeks ning valiti selle presidendiks. Raamatus on toodud näiteid rasketest kriminaalasjadest, mille üle tema juhtimisel tuli otsuseid langetada.

Monograafia viimane peatükk on pühendatud Mörnerite suguvõsale kuulunud Linköpingi lähedal asuva Tuna mõisa ajaloolle. Eialgu oli see kuningamõis, mis vahepeal läänistati Rosenstråle aadlisuguvõsale, seejärel oli jälle kuningamõis, kuni Karl IX andis selle 1602. aastal donatsioonina Otto Helmer von Mörnerile. Järgneb mõisa ajaloo lähem käsitlus, eriti omandi probleemides. Perekonna sidemeid selle kohaga on jäädvustanud Aare Mörneri foto 2007. aastast.

Eesti lugejale on oluline, et raamat Carl Mörnerist ja ta tegevusest Rootsi riigimehena pakub tagapõhja ka meie käsitlusele Rootsi ajast. Loodan, et rootsi keel ei ole piiranguks ega tõkkeks ka neile, kes vajavad seejuures mõne kolleegi abi.

HELMUT PIIRIMÄE